

Integrált programok a „Deák tériek” erdei iskolájában

Sajnos ritkán adódik alkalom arra, hogy a gyerekek a konkrét tapasztalásból kiindulva, adekvát problémákat vizsgáljanak a tantárgyi kereteken túllépve, sokoldalúan. Pedig a világ dolgai összetettek. A folyamatok, jelenségek összefüggésszisztemekben léteznek, önmagukban vizsgálva nem a teljes valóság tárul fel előttünk. A természet és a társadalom egyaránt sokrétű és folyton változó. A tantárgyak egymástól független tanítása pedig mindezzel ellenkező, statikus világszemléletet sugall.

Fontos tehát, hogy megteremtjük, és rendszeresen módszerként alkalmazzuk a tantárgyon belüli és azok közötti koncentrációt. Igen hasznos, ha az anyaiskolában a tanév során gyakorta élünk ezzel a lehetőséggel. A tantárgyak művelődési anyagának elrendezése azonban csak helyenként, alkalomszerűen ad módot erre. Alapvető célunknak tartjuk, hogy tanítványaink ne csupán a tananyagot tudják, hanem környezetük jelenségeinek értelmezéséhez kreatív, alkalmazásképes tudásuk is legyen. Ennek a kialakítását segítik komplex erdei iskolai programjaink.

Ezek során nem pusztán fogalmakat tanítunk meg, folyamatokat mutatunk be, hanem teljes, környezetadekvát témákat dolgoztatunk fel, úgynevezett projekt módszerrel. Év-folyamonként ajánlásokat, tervezeteket dolgozunk ki, melyeket adaptálni kell az aktuális szituációkhoz.

Ezek az ajánlások módszertani keretek, melyeket konkrét tartalommal folyamatosan kell megtölteni az erdei iskolában. Tervezeteink a törzsanyagra és a kiegészítő anyagra egyaránt építenek. A tantárgyak fogalomrendszerét integráló elv évfolyamonként más és más. A megvalósítás pedig a pedagógus stáb önálló teremtő munkája.

Integrált programjaink jelentős szemléletformáló erővel bírnak. Az értelmi nevelés tén is áldásos a hatásuk. Tapasztalataink szerint javul az önálló ismeretszerzés képessége, jobb lesz az ismeretalkalmazás, könnyebb az absztrakció.

A tanulásnak ez a módja a felfedezés örömmét nyújtja. Nő a tudás becsülete. A feladatok megszabásánál jól differenciálhatunk, a gyengébb képességű gyerekek is élvezettel végzik oknyomozó, feltáró munkájukat.

Az integrált program hatásai kétségkívül kedvezőek, de igen nagy együttműködést kíván a kollégáktól. Az éves anyag átrendezése is elkerülhetetlen.

Tekintsük át ezek után vázlatosan ajánlásainkat.

„Képzelet és valóság”

A programot ötödik osztályosoknak állítottuk össze. Elképzelésünk az, hogy a gyerekek újraélik az emberiség világról alkotott képének fejlődését. Elsősorban az ókori népek művelődéstörténetét vizsgálva, mindennapjait szimulálva kíséreljük meg beleélni magunkat gondolatvilágukba.

Elsőként a természeti környezetet figyeltetjük meg és ábrázoltatjuk. Majd benépesítjük a tájat képzelt lényekkel: jó és ártó szellemekkel, démonokkal, manókkal, istenekkel. Megismertetjük a gyerekeket a görög-római, a zsidó-keresztény, a germán-kelta teremtésmítoszokkal, a Kalevala idevonatkozó részleteivel, az ősmagyar hitvilággal. Ezek tükrében elképzeljük a világ „teremtését”, a környező természet formáinak, tárgyainak, lényeiének kialakulását. Varázsló és áldozati szertartásokat találunk ki és játszunk el.

Továbblépésként folyamatokat figyelünk meg. Felszínalakulást, a természeti erők munkáját (hordalékmozgás, erózió, kőzetaprózódás stb.) az időjárás elemeinek változását mérjük és regisztráljuk. A növényzet milyenségét mutatjuk meg. Tapasztalatainkat összevetjük a hiedelmekkel, babonákkal, népi meteorológiai megfigyelésekkel. Egy-egy ilyen jelenséget megpróbálunk többféleképpen magyarázni: mesésen, mitikusan, líraian, tudományosan, áltudományosan stb.

Megfigyeljük a csillagos eget, bemutatjuk a legjellegzetesebb csillagképeket. Ismét előkerülnek a népi magyarázatok, a mitológia, a csillagjósolás, sőt játékosan még horoszkópot is készítünk. E játék végén a gyerekek biztonsággal ismerik fel a megalapozott, tudományos igényű magyarázatokat, de megtanulják azt is, hogy a hiedelmek, a vallásos világnépek az emberiség kultúrájának bizonyos szintjén milyen fontosságú volt.

Hasonló aspektusból vizsgáljuk az életközösségeket is. Attól függően, hogy milyen évszakban vagyunk, megtanítjuk felismerni a legfontosabb erdőalkotó fákat, a gyógynövényeket. Ökológiai fogalmak kialakítását készítjük elő a földrajzi környezet és az életközösségek közötti kapcsolatok szemléltetésével. Fontosnak tartjuk, hogy a gyerekek jártasságot szerezzenek a legalapvetőbb megfigyelési eljárásokban, ismerjék egyszerű eszközeink (távcső, nagyító, kézi mikroszkóp stb.) használatát, tudják rögzíteni írásban és rajzban a megfigyeléseket.

A természettudományi blokk keretjátéka szintén az ókori művelődéstörténet.

Sajátos arculattal kapcsolódik programunkhoz a matematika is. A számolás és számítás kezdetével, kialakulásával ismerteti meg a gyerekeket. A római számok felismerését segíti egy római számokkal ókori csatákat megelevenítő számháború. Igyekszünk beláttatni a gyerekekkel azt, hogy az ókori népek műveltsége elismerésre méltó fokon állt. A természetből eredő mértékegységekkel terepi méréseket végzünk. Kerület- és területmérések kapcsolódnak ehhez, városok, épületek terveit, makettjeit készítjük el. Színesítjük a programot matematikai legendákkal, számmissztikával. A tudományhoz való vonzódást érdekes görög, arab-hindu eredetű feladatokkal erősítjük.

A program minden elemét úgy tervezzük, hogy fejlessze a kommunikációs készséget. A tapasztalatokat sokféle módon fogalmazzuk meg, sokféle interakciót kezdeményezünk. Az eljátszott szertartások között csak némajátékot használó is szerepel (pl. a „tisztá tűz” meggyújtása).

Serkentjük a gyerekeket az eljátszottakhoz igazodó beszédstílus alkalmazására. Rokontélmű kifejezések gyűjtésével, a környék részleteinek leírásával bővítjük szókincsüket.

Lényeges szempont a gyerekek kreativitásának fejlesztése. Ugyancsak fontos, hogy tanítványaink megérezzék azt, hogy az ismeretszerzés érdekes, izgalmas „kaland”, hogy tudni, ismerni környezetünket jó dolog. A program az empátiás készségre is nagymértékben épít, fejleszti is azt.

„Középkori mindennapok”

A hatodikosoknak összeállított program képzeletben a középkorba viszi vissza a gyerekeket. Igen inspiráló volt a kemencei helyszín. Két Árpád-kori vár romja is áll a szálláshelytől elérhető távolságban. A hajdani börsönyi aranybányászok, az egykori vármegyeház és annak tömlöce is felcsigázta a gyerekek érdeklődését.

Kis létszámú csoportokban rokonszenv alapján választanak lovagrendeket, céheket, várbéli védősereget, szerzetesrendeket stb. Előkészületül felelevenítjük a középkori életéről eddig tanultakat részben történelmi, részben irodalmi ismeretek alapján. Dramatikus játékokkal elevenítjük meg a Toldi, vagy az Egri csillagok egyik-másik epizódját, szőjük tovább a cselekményt. A középkori élet megannyi színhelyét – a nemesi udvarházat, a várost, a végvárat – ábrázoltatjuk, maketteket készítük.

A kiscsoportok az adott helyszínek megfelelő életet szimulálják fél napon át. Ehhez előzőleg elkészítik a szükséges tárgyakat. A heti élményeiket krónikában, históriás énekekben örökítik meg. Különböző megbízatásaikat, szerzett, kiérdemelt jogukat oklevélben rögzítik.

A középkori ember gondolatvilágát szemléltetjük a földrajzi világnépek fejlődésének megismertetésével is. Modellezünk egykor használt eszközöket, régi mesterségeket játszunk el. Az aranymosás, az opál- és féldrágakő keresés még ma is szerencsével kecsegtet. Közben pedig a vulkáni ércesedés és kőzetképződés folyamata tárul fel.

A vízenergia felhasználását a patak munkába fogásával mutatjuk be. Megvizsgáljuk, hogy az egykori foglalkozások űzése közben hogyan változtatta meg környezetét az ember. Hogyan változott mindez napjainkra.

Az élőhelyek és életközösségek közötti összefüggések bemutatásával a tűrőképesség bizonyítására hozunk fel példákat. Megvizsgáljuk azt, hogy az ember által megbolygatott

környezetben hogyan módosul az élőlények társulása. Összehasonlítjuk a természetes és mesterséges életközösségeket. Mindezek során bővítjük a fajismeretet is.

„Nemzedékről nemzedékre”

A magyar néprajz a tantervben egységes művelődési anyagként nem szerepel. Részleteivel ugyan foglalkozik az irodalom, a történelem, a rajz, az ének-zene, a földrajz, – de csak periferikusan. A hazafias nevelés elengedhetetlen részének tekintjük, hogy tanítványaink megismerkedjenek a tárgyi és a szellemi néprajzzal. Ezért ajánljuk a hetedik osztályosok számára néprajzi projektünket.

A vizsgálódás előkészítéseként a következő témákat idézzük fel:

- Demográfiai és nemzetiségi változások a XVIII. században.
- Életmód a XVIII-XIX. században, falun.
- A települések szerkezete, a letelepülés indokai, a foglalkozási ágak telepítő tényezői.
- A leírás, a riport, interjú.
- Alaprajzszerkesztés, térképábrázolás.

Megbeszéljük az anyaggyűjtés legmegfelelőbb módjait, segítséget adunk a feldolgozáshoz és a beszámoló elkészítéséhez. Megalakulnak a gyűjtést végző 3-4 fős csoportok, témát választanak, és előtanulmányokat végeznek könyvtárunkban.

A kiscsoportok vizsgálati témái a következők:

1. A falu szerkezete, alaprajza, központja, a falu temetője.
2. Hagyományos népi építészet, lakberendezés.
Használati tárgyak a ház körül. A konyha és ételek.
3. A falu vallás szerinti tagozódása. Temploma(i).
Vallási ünnepek.
4. A falu története, a helység nevének eredete, lakóinak származása.
5. A tájnyelv jellegzetességei, szavai. A környékhez kapcsolódó mondák, hiedelmek, népmesék.
6. Ünnepek, jeles napok, fontos események (aratás, szüret, disznótor).
7. A paraszti élet (mezei munkák, állattartás) és szerszámai, épületei, jellemző munkaformái.
8. A falu iparos mesteremberei és munkájuk.
9. Helyi népdalok, zeneszerszámok, rigmusok, népi játékok, mondókák.
10. A szerelem, házasság, gyermekáldás – halál, temetés körüli népszokások.

A csoportok a gyűjtött anyagok alapján, tanári segédlettel, kiselőadásokat készítenek elő. Rajzokat, képeket tablóra ragasztják; a riportokból, magnóra vett szövegekből, dalokból műsort szerkesztenek; a tárgyi emlékekből kiállítást rendeznek. A csoportok beszámolóikhoz vázlatot készítenek, amivel bemutatás közben társaik jegyzetelését segítik.

A néprajzi program mellett egy környezetvédelmi blokkot is beiktattunk a tervezetbe. A „zseblabor” használatával a gyerekek adatokat gyűjtenek a talaj, a vizek, az erdő, és a levegő állapotáról. Értelmezik a vizsgálati eredményeket.

„Múlt s jövő a mai valóságban”

Nyolcadikosaink a hetedik osztályban „kitapasztalt” anyaggyűjtési módszereket használják az e program során elvégzendő szociológiai felméréseinknél. Ezúttal a gyerekek a falusi életforma sajátosságait kutatják és összehasonlítják a tapasztalatokat saját mindennapjaikkal. A csoportos beszámolóik során a különböző helyekről szerzett információk összefüggései számos helyi gondra adnak magyarázatot. Az egyes csoportok adatgyűjtési témája a következő:

1. *A falu népessége*, korösszetétele, foglalkozás szerinti megoszlása. Népességmozgások, munkalehetőségek.
2. *A falu története*, lakosságának eredete, nemzetisége, vallása.
3. *Egészségügyi ellátás*. Háziorvosi és gyermekorvosi rendelés, orvosi ügyelet, terhes- és csecsemőgondozás, meentő- és baleseti ellátás, kórházi, szakorvosi ellátás, bölcsőde. Népbetegségek ma és a századelőn. Átlagos életkor, halálokok. Állategészségügyi ellátás.

4. *Kereskedelem.* Milyen az ellátás alapvető élelmiszerekből? Mit vásárolnak boltban, és mit termelnek meg az emberek. Milyen a választék ruházati cikkekből, hol lehet bútort, iparcikket, tartós fogyasztási cikkeket venni? Honnan szerezhető be az építőanyag? Mennyivel növeli a beszerzés költségeit a szállítás? Az őstermelők hol adhatják el termékeiket? Piaci és vásárolási szokások.

5. *Közlekedés.* Melyek a tömegközlekedés fő irányai? Milyen a menetrend, mennyi az utazási idő, hogyan alakul az eljutási idő? Milyen célból utaznak az emberek? Vannak-e ingázók? Mi jellemző a helyi közlekedésre? Kerékpárok, gépkocsik használata, fuvarozás módja, igásállatok tartása. Milyen a távközlés színvonala, a távbeszélő ellátottság, a postai forgalom? Hány tévéelőfizető van? Hogyan oldható meg a háztartási gépek, a tévé, rádió, gépkocsi stb. javíttatása?

6. *Művelődés.* Hányan járnak iskolába, milyenek az osztálylétszámok? Milyen az iskola felszereltsége? Hány tantermük van, van-e tornaterem? Hányan tanítanak az iskolában? Milyen az iskola légköre? Milyen tanórán kívüli programjai vannak? Milyen a nyolcadikosok továbbtanulási lehetősége? Van-e óvoda a faluban? Mennyire kihasznált? Milyen szórakozási lehetőségük van az itt élőknek? Milyen programokat szervez a művelődési ház? Hány kötetes a községi könyvtár? Milyen könyveket olvasnak szívesen az emberek? Milyen folyóiratokat járatnak? Hogyan élnek az idősek az öregek napköziotthonában?

7. *Lakásviszonyok, házépítés.* Hogyan őrzik a hagyományokat a házépítésben? Milyen a régi és új lakások aránya? Mekkora házak épülnek? Hogyan? Milyen a közművesítettség? Milyen az udvarok, kertek elrendeződése? Hogyan rendezik be lakásaikat? Milyen a közterületek állapota, az utcák burkolata?

8. *Az erdőgazdaság tevékenysége.* Kié az erdő? Milyen formában művelik? Mit termelnek, hogyan? Milyen az erdőállomány, a vadállomány? Hogyan értékesíthető? Milyen végzettségű emberek dolgoznak itt, hányan? Nyereséges-e a termelés? Milyen gazdasági gondjaik vannak? Milyen juttatásokat nyújtanak dolgozóiknak? Hogyan dolgozik a faluban a helyi kisipar? Milyen a szolgáltatások színvonala?

9. *A termelőszövetkezet* mekkora és milyen földeken gazdálkodik? Mit termelnek? Milyen állatokat tartanak? Nyereséges-e a tevékenységük? Milyenek az értékesítési lehetőségek? Milyen gondjai vannak a gazdaságnak? Kik dolgoznak itt, milyen végzettséggel, milyen szaktudással? Hogyan segíti a tsz a község boldogulását? Mivel foglalkoznak az emberek a magángazdaságokban, milyen feltételekkel, milyen nyereséggel? Milyen gondok nehezítik az önálló gazdaságok kialakulását?

10. *A község környezetvédelmi gondjai.* Az ivóvíz minősége, vezetékes ellátás, csatornázottság, szennyvízkezelés. Talajerózió, erózió elleni védekezés. A növényvédőszeres és műtrágyák használatából eredő problémák. Az állattartó telepek hígtrágyájának kezelése. Kommunális hulladékok, háztartási szemét lerakása, törmeléklerakás. Az erdőpusztulás. A tájvédelmi körzet jelentősége. Kirándulóforgalom, idegenforgalom, falusi vendéglátás, ökoturizmus.

Ezeket a feladatokat ennél részletesebb kérdéssorok formájában adjuk ki. A csoportok maguk tervezik meg a munkájukat. dolgozhatnak mindvégig együtt, de a csoport tagjai külön is végezhetnek gyűjtőmunkát. A megbeszélés nem szirogúan egymás után következő kiselőadásokból áll, hanem inkább eszmecsere jellegű. A feladatsorok között ugyanis átfedések vannak. Az egyik csoport információját a másiké megerősítheti, vagy cáfolhatja. A megbeszélések során korrigáljuk az adatokat, összefüggéseket állapítunk meg, majd minden csoport írásban is megfogalmazza tapasztalatait.

JEGYZETEK

A szemelvény a szerző „A Deák Téri Általános Iskola környezeti nevelési koncepciója” című tanulmányából való.

LEHOCZKY JÁNOS